

ikke uden talent. Den polstrede Ugle er et godt eksempel, og et eksempel til efterfølgelse. Den er netop kommet i nyt optryk (med moderne ud-

derefter udgiverens kommentarer. Den er ofte befriende, altid vittige og i det store og hele drøbende for en holdning til kunsten, som ikke er

er paa bindet). Vi anbefaler den til to slags læsere: 1) læsere, som frygter lyrik, og 2) læsere, som skriver lyrik.

sund: Passiv ærbødighed. Paa den ene side viser antologien (bedre end nogen kronik), hvad det er de moderne digtere gør oprør imod hos

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Zurückbleiben. Tryk 1943–2001*

Autor(in)/
author: Erik M. Christensen

Kapitel/
chapter: »Martin A. Hansen om kristendom«

In: Christensen, Erik M.: Zurückbleiben. Tryk 1943–2001. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2001

ISBN: 3–927229–04–0

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 6

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 54–64

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.
© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

Martin A. Hansen om kristendom

I min hurtige bog, *Ex auditorio* (1965), foreslår jeg en beskrivelse af Martin A. Hansens forfatterskab i forhold til Anders Nygrens idéhistoriske model af de centrale motiver i kristendommen. Min beskrivelse er en strukturbeskrivelse. Jeg søger at varetage en række detaljer i forhold til et stort mønster, og dette store mønster har jeg fundet hos Nygren. Man kan – viser det sig – gøre den metodiske indvending mod min fremgangsmåde, at Anders Nygrens model af kristendommen er så almen, at den kan anbringes på identisk måde over så godt som ethvert forfatterskab. Jeg tror ikke på rigtigheden af denne indvending; min skepsis skyldes, at jeg opfatter Nygrens strukturmodel som spændingsfyldt, dynamisk. Jeg ser Martin A. Hansens produktion placere sig i skiftende forhold til den statiske model, der kan udtrækkes af Nygrens dynamiske. Den skiftende placering skyldes helt enkelt, at den dynamiske spændingstilstand i kristendommen mellem nomos, eros og agape ikke *kan* bringes til hvile. Med andre ord: kristendommens indre konflikt er selvforlængende, så vist som forestillinger om synd og nåde ikke kan skaffes af vejen, men stadig må forurolige i tanke og handling. Ingen kristen (og heller ingen forfatter) kan én gang for alle placere sig (eller placeres) på blivende sted i modellen, og ingen detaljeret beskrivelse af ét værk vil i forhold til modellen være identisk med beskrivelsen af et andet. Men jeg erkender, at hvis min strukturbeskrivelse ikke i sig selv føles som god hjælp til orientering i Martin A. Hansens verden, så kan jeg næppe argumentere strukturalistisk for min opfattelse, i hvert fald ikke uden at udvide mine signalement-korte analyser ganske betragteligt med vejledende parafrase, der nuancerer de individuelle karakteristikker inden de sammenføres i forhold til de overordnede begreber.

Nu er det imidlertid muligt at angribe problemstillingen fra en anden kant. Vi kan foreløbig opgive strukturanalysen af det skønlitterære forfatterskab og i stedet vende os til den Martin A. Hansen, der fremtræder i kilderne uden for det skønlitterære. Her kan vi spørge: blev Martin A. Hansen *selv*

klar over, at kristendom og kristendom ikke blot er forvirrende mange ting, men at forvirringen kan ordnes, hvis man skelner mellem centrale og perifere momenter og således opnår orientering i forhold til et par tyngdepunkter i det tilsyneladende kaos? Hvis et spørgsmål af den art kan besvares bekræftende, vil man være tilbøjelig til at se den strukturerende beskrivelse som beslægtet med digterens viden om troen. Skulle denne viden tilmed vise sig at ligge på linie med det allerede anvendte mønster, vil man næppe længere tale om at en strukturmodel er blevet presset ned over stoffet – et stykke litterær akrobatik – eller at det afdækkede mønster kun kan ses i hans digtning, fordi det kan ses i samme grad overalt.

Det stillede spørgsmål har allerede fået sit første svar, når det oplyses, at Martin A. Hansen har læst Anders Nygren. At han har, fremgår af det myte-formede essay »Trinbrættet og Hellig Anders« i *Tanker i en Skorsten* (1948). Her henviser Martin A. Hansen til *Filosofi och Motivforskning* (1940) »af den betydelige svenske Tænker og Teolog Anders Nygren«. I den nævnte bog resumerer Anders Nygren sine tanker om de centralt kristne motiver og henviser mange gange til sit første store arbejde om dem. Vi kan uden anstrengelse fortolke selve essayet »Trinbrættet og Hellig Anders« som et møde mellem digteren og teologen, ja, Martin A. Hansen skriver faktisk, at han her foretager en rejse i Nygrens bog, og han udtrykker sin sympati for motivforskning à la Nygren. Herefter kan vores første spørgsmål skærpes yderligere: gik Martin A. Hansen så langt i denne problemstilling, at han *selv* forsøgte at »sortere« sin verden i forhold til kristendom, og kristendommen i forhold til grundmotiver? Eller med andre ord: har vi belæg for Martin A. Hansens ikke-skønlitterære beskæftigelse på eget ansvar med en skelnen mellem grundforskellige træk i sin egen erfaring i forhold til varianter i den aktuelle kristendom? Svaret på disse spørgsmål er bekræftende.

I vinteren 1944-45 skrev Martin A. Hansen udkastene til *Tornebusken* og *Agerhønen*. Desuden skrev han en del artikler og kronikker. Året efter noterer han i sin arbejdsdagbog, at perioden fra december 1944 var »en aandelig voldsom anspændt Tid«, »denne stærke Frembringelsens Tid« frem til marts 1945 (citerer fra arbejdsdagbogen, som gengivet af Thorkild Bjørnvig, *Kains Alter* (1964), p. 135-36). Blandt vinterens arbejder er fire kronikker (»Strejftog«) i *Aarhuus Stiftstidende*. Han beskæftiger sig her med forholdet mellem digtning og kristendom. Kronikkerne er trykt 4/10-44, 6/12-44, 18/1-45 og 14/3-45, og de omtales i manchetten den 14/3 som en »Artikelrække«,

der hermed afsluttes. I deres sammenhæng giver de fire kronikker os en »analyserende og konstruktiv« bestemmelse af de centralt religiøse motiver, der hos Nygren hedder *nomos*, *eros* og *agape*. Men ligesom vi ikke har glæde af at finde ordet »Nygren« i Martin A. Hansens skrifter, uden at spørge hvad navnet står for, således jagter vi ikke en terminologi, et sæt tomme begreber, i forfatterskabet, men spørger efter den organisation af et materiale, som viser os, efter hvilke principper Martin A. Hansen orienterer sig mellem den ene og anden slags tro. Det er altså ikke blot mere eller mindre tekniske finesser ved kristendommen vi ønsker at se Martin A. Hansen beskæftige sig med. Man behøver ikke være troende for at indse, at troen har rødder i virkeligheden, og at det troende menneske i og med sin tro indstiller sig til virkeligheden på bestemte måder. Det er Martin A. Hansens erkendelse af dybtgående og langtrækkende alternativer, det drejer sig om. I denne forbindelse kan hans terminologi være underordnet; det spændende er ikke ord, men deres sammenhæng med hinanden i meningshelheder.

Martin A. Hansen finder de nævnte religiøse motiver skjult i sin tids kristendom og digtning, og hans påvisning af motiverne tillader ham at flytte om på de hævdundne frontlinier mellem kristendom og digtning. Han ser hedenskabet i Indre Mission, protestantismen i naturalistisk digtning og det evangeliske uden for det konfessionelle.

Han indkredser grundmotiverne i troen på baggrund af den af ham erfarede historiske og samtidige virkelighed. Endnu hader, siger han i den sidste kronik, »endnu hader Litteraturen baade analyserende og konstruktiv Tænkning«, og det – mener han – fører til at skribenten »i sin Afsky for gennemreflekterede Anskuelse let kan komme til at hylde de tarvelige«. Ingen har vel mistænkt Martin A. Hansen for at hade analyserende og konstruktiv tænkning; men lad os nu se, hvordan han går til værks. Jeg citerer artiklerne i kronologisk orden (I, II, III, IV) med angivelse af spalte (1, 2, 3 o.s.v.).

Den første kronik hedder »En Helgen«. Martin A. Hansen vil »ved at gøre et Par rent personlige Strejftog i Erindringen, subjektive, men redelige, [...] gøre op med enkelte grove, stereotype Overdrivelser, som paa Missionens Bekostning gentages i Roman efter Roman, i Læs af Tryksager« (I, 4-5). Erindringen giver ham stof, der viser Missionen som kulturfaktor. Kronikkens titelfigur træffer han på et påskemøde, arrangeret af missionsfolkene i en sjællandsk stationsby, og den halvvoksne Martin A. Hansen modtager et uforglemmeligt

indtryk af den lamme gårdmandssøn, der på mødet kun siger det ene ord: »Klagen er ikke trukket af Jorden endnu« (I, 9). Den leksikalske betydning af krøblingens mindeværdige ord er knyttet til substantivet »Klage«, der betegner en is-dannelse, et ikke optøet jordlag i jordoverfladen ved forårstid. I denne betydning er udsagnet ikke opsigtsvækkende; slet ikke i et ordskifte om landbrug før påske. Og alligevel hedder det med kronikkens sidste ord: »Ingen Taler eller Prædikant kunde dengang virke paa mig, som han gjorde med sit gamle Bondeord: »Klagen er ikke trukket af Jorden endnu.« (I, 9).

Sin særlige kvalitet får udsagnet tildelt ved forudsætninger, Martin A. Hansen har meddelt i sin karakteristik af sig selv, krøblingen, påskemødet og missionens religiøsitet. Her anvendes en skelnen mellem det timelige og det åndelige:

[Der er] i Missionen [...] en Kerne af ægte Religiøsitet, som næppe er ægttere og i hvert Fald ikke saa udbredt i nogen anden Bevægelse herhjemme, et religiøst Gemyt, som ikke alene er ældre end Mission og Pietisme, men ældre end Reformationen, og som vel gaar helt tilbage til det Hedenskab, moderne Lyrikere finder saa lyst og ungt, skønt det først blev befriet fra sin fortvivlede, nihilistiske Pessimisme af Kristendommen. Det samme Sind finder man naturligvis ogsaa paa Bunden af andre Bevægelser, saaledes Grundtvigianismen. Den »glade« Tro var jo ogsaa en alvorlig Historie, naar den var noget. (I, 5)

Martin A. Hansen bestemmer ikke nærmere, hvad det var for en »ægte Religiøsitet«, kristendommen overtog fra det »fortvivlede, nihilistiske« hedenskab; men han har på det citerede sted sagt, at denne arv i hvert fald ikke er så udbredt i nogen anden bevægelse i Danmark, og i det følgende præciserer han: »naar der i Dag synes at være mest Livskraft i Missionen, saa skyldes det ikke, at Grundtvig er død i Danmark, for ham er de missionske tværtimod ved at overtage, men snarere den Kendsgerning, at vort muntre Folk trods alt har et mørkfarvet Sind« (I, 5-6). Hvad, må man spørge, overtog kristendommen som arv fra antikken, en arv som den både befriede fra og lod leve i sig? En »ægte Religiøsitet«, der svarer til »et mørkfarvet Sind«? Hvad andet end den holdning til naturen, som Vilh. Grønbech i *Hellenismen* (1939) kalder »verdenssmærte«, »foragt for alt forkrænkeligt«: naturen som skadelig for sjælens helse. I sin skepsis vis à vis det naturgivne, i sin klage over det naturlige, er missionen særtegnat, men ikke udskilt af den kristne tradition. I Nygrens sprog er dette et centralt moment i eros-motivets forestillingsverden, som den gled ind i kristendommen. Martin A. Hansen gør meget ud af at un-

derstrege, at han selv som ung – helt spontant – stod fremmed for en sådan holdning til det naturlige, fysiske. Han skildrer sig selv ved mødet som grov-æder, som sportsmand »stolt af min stærke Krop« (I, 8), og han pointerer, at Missionens negative forhold til dans er i pagt med »det gamle protestantiske Udryddelsesværk« (I, 7), men ikke af den grund mere sympatisk eller gennemførligt. Han ligger ikke under for denne skepsis i forhold til »Verden«, og at han er karsk sanselig understreges ved hans reaktion på krøblingens tilsynekomst: den lamme »var spinkel, lille, sygeligt bleg. Det virkede ubehageligt, frastødende paa mig, da de kom ind med denne hellige Krøbling« (I, 8). På dette sted sker det mærkelige: et omslag i hans robuste sind. Han kommer på nært hold:

Og var Indtrykket væmmeligt, naar man saa ham paa Afstand, syntes han at være forvandlet, naar man kom ham nær. Hans næsten gennemsigtigt klare Ansigt, der var uden Furer – han var kun et Par Aar ældre end jeg, atten-nitten Aar – havde store, rolige, faste Træk og et Udtryk, der var fri for vammel Sødme, og hvorom Ordene mildt og stolt kun delvis passer. Jeg har aldrig set saa sundt et Menneske som denne syge, lamme Yngling, hvis grove, gammel-dags Jakke slaskede om hans Benrad, og aldrig saa modent og dog mærkelig rent et Blik som det, man mødte i hans store, graa Øjne. (I 8)

Her står han, billedlig talt, ansigt til ansigt med en demonstration af åndens styrke på naturens bekostning, så at sige Missionens inkarnation. Han har bygget op til konfrontationen, og det virker, når den nu bruges til dementi af den jordiske pessimisme. Krøblingens ord, »Klagen er ikke trukket af Jorden endnu«, er et stilfærdigt udsagn; dets styrke ligger i det ikke udtalte alternativ. Man går næppe for vidt i fortolkningsiver, hvis man konstruktivt påpeger, at denne protestantiske »Helgen« er oplevet ved et påskemøde, at oplevelsen kan ses i forlængelse af påskens traditionelle budskab om forløsning, der skulle neutralisere et pessimistisk syn på »Verden«, men i hvert fald: den unge Martin A. Hansen fortolker udsagnet ud over dets landbrugsfaglige reference, herom er ingen tvivl, herpå hviler hans stærke indtryk af det »gamle Bondeord«, hvis fortolkning først synes explicit i den følgende kronik, »Mission og Literatur«, hvor det afstandtagende hedder: »Til sin missionerende Virksomhed kunde man egentlig ikke finde bedre Stof end de moderne bitre og blødende Bekendelsesskrifter [som *Hærværk*« (II, 4).

I kronik nummer to fortsætter han således sin uddybning af pessimismens tema; men sideløbende udvikler han et andet, som blev strejft i den

første. Der hed det: »en levende Protestant maa være kivagtig og protestere« (I, 5); synspunktet omformuleres som slet dulgt parodi på Jesu ord (Matt. 18, 20): »Hvad der gælder Protestanter i Almindelighed, gælder ogsaa de missionske: hvor to eller tre er forsamlede, er der altid Uenighed« (II, 3). Det er individualismens tema, som nu foldes ud sammen med pessimismens. Det fører til den omlægning af den hævdvundne frontlinie mellem Mission og litteratur, som allerede er varslet i første kronik, påny forkyndt i begyndelsen af den anden: »Striden mellem Missionen og Literaturen er i Grunden en Strid mellem Sekter« (II, 2) og endelig slået fast med navns nævnelse i sidste spalte: »Ibsen, Jacobsen, Pontoppidan gjaldt [i Martin A. Hansens seminarietid] for »Fritænkere«, men dog var det ikke saa mærkeligt, den intellektuelle Mission, repræsenteret af en glimrende, højt dannet Lærer, tog dem til Hjerter; for de er jo protestantiske Aander« (II, 7). Også om dette træk gælder, at det er centralt i bestemmelsen af eros-religiøsitet. I den er der funktionel sammenhæng mellem pessimistisk foragt for »Verden« og ekstrem individualisme; den enkelte skal jo »overvinde« verden, for at frelse sin sjæl. Grønbech har udpeget sammenhængen i sit kapitel »De ensomme« (*Hellenismen*, bd. I). At Martin A. Hansen har kombineret disse træk i løbet af første og anden kronik ses tydeligt nok i dem og den tredje, men måske tydeligst, når han i de sidste ord af den fjerde kronik skitserer en idealholdning med disse ord: »Som Naturskildrere er de lyse Franciskanere, og i Menneskeskildringen er de kommet ud over den bitre, pessimistiske Individualisme [...]« (IV, 8). Imidlertid savnes endnu i hans beskrivelse af forholdet mellem Mission og litteratur en skildring af kombattanternes holdning til det erotiske. Den følger i tredje kronik, indvarslet med kryptiske ord til sidst i kronik nummer to: »Siden er det gaaet op for En, at en Eftertid maaske ogsaa vil finde store Ligheder mellem Missionen og dens bitre Fjende, den antipuritanske Literatur, der selv har et puritansk Fysiognomi« (II, 7).

I den første kronik lå en indrømmelse i oplevelsen af krøblingens »større Sjæl«, i den anden erkender Martin A. Hansen at han og studiekammeraterne dyrkede »Ibsen først og sidst«; kronikrækken er forankret i oplevelse, og det er uundgåeligt at læseren fornemmer, at den skrivende Martin A. Hansen ikke blot gør sig umage for at være »fair«, men slet og ret er engageret. Udviklingen er ikke teoretisk, selv om den med hans egne ord er »analyserende og konstruktiv« og historisk i personlig og universel forstand. I adskillige træk mærker man ambivalens; han ser ikke overfladisk på pessimisme og individualisme, erkender deres religiøse dybde og psykologiske relevans.

I den tredje kronik, »Forfatter og Missionær«, repeteres indledningsvis »den mærkelige Opdagelse, at Forholdet [d.v.s. litteraturens fjendskab mod det missionske] er religiøst bestemt, hvad man sidst af alt skulde tro« (III, 2). Martin A. Hansen klarer den religiøse bestemmelse af forholdet ved hjælp af en analyse af litteraturens holdning til den helt stereotype missionær-skikkelse med de fortrængte eller i dølgsmål realiserede drifter. Han skildrer den vesteuropæiske litterære tradition, der altid har haft figurer, som urealistisk måtte bære træk, en samtid ikke ville vedkende sig, men foretrak at pådutte en »Sokrates« hos Aristofanes, en tiggermunk, en Tartuffe, en Jeronimus, og nu en frastødende missionær. En sympatisk missionær, siger han, finder man næppe i den nyere litteratur, men

frastødende Missionærer? Der er vist ikke andre. Naar det ser bedst ud for Missionæren, er han en forkvaklet, latterlig Stakkel; men hvor man virkelig gennemskuer ham, har han dæmonisk begærlige Træk, skinnende gudelige, ækle Øjne, og saa halter han. Denne Halten er betydningsfuld, den er en Atavisme, et Troslevn. Missionæren halter, mærk dig Hestehoven, Fanden selv. For den literære »Ny-Protestantisme« er Missionæren blevet djævelsk, som Munken blev det for de første Lutheranere. Den Satanisme, som moderne Digtning ofte har puttet ind i Missionæren og det »missionske«, er af religiøs Oprindelse. (III, 8)

Igen på dette sted peger Martin A. Hansen på antikken som parallel. Her drejer det sig om at lokalisere oprindelsen til en skikkelse, der i dagens litteratur er kommet til at stå som repræsentant for et kødeligt begær, som »Religiøsiteten« ikke vil vide af: »Den middelalderlige Djævel havde sikkert arvet sine utugtige Tilbøjeligheder fra Antikens Faun, Satyren eller fra selve Priapos, Kønsguden. Naar Masken rives af Missionæren, kommer Faunen frem« (III, 8). Martin A. Hansen henviser til Freud og »de gamle Sjælesørgere«, der kendte en organisk forbindelse fra driften til religiøsiteten, som den »vulgære Naturalisme« nødig ville indrømme realitet:

I hvert Fald, den fornægtede det konsekvent, naar det gjaldt Missionæren og alt »missionsk«, bag hvis Pænhed man saa Drifternes tøjlesløse Spil. Missionæren skulde falde, skulde være Gedebuk. Men hvorfor er denne Literatur, der helst priste den frie, hedenske dionysiske Erotik, saa forarget, naar Missionæren bliver dionysisk? Mon ikke denne Forargelse over den »helliges« Fald er Skyggen af den kristne Etos? (III, 9)

Med dette retoriske spørgsmål er bestemmelsen af den anti-missionske, vulgær-naturalistiske litteratur som kryptoreligiøs ført til bunds. Når Martin A. Hansen bruger udtrykket »Skyggen af den kristne Etos«, er det vanskeligt at forstå ham på anden måde end denne: litteraturen har afsnøret sig fra den »hele« kristne etos, men ligesom kristendommen både overvandt og indoptog hellenismens eros-religiøsitet med foragten for den fysiske virkelighed, som jo tilsmudser sjælen, således har litteraturen i sin afvisning af kristendommen ikke kunnet forlige sig med livet, men i fortvivlelse overtaget eros-religiøsitetens dybe afsmag for det kødelige. Afsmagen viser sig bare ikke direkte, men projiceres over på en syndebuk: missionæren. Den her foreslåede læsning af Martin A. Hansens ord i deres sammenhæng synes bekræftet af denne tredje kroniks konklusion:

Jo mere yderliggaaende naturalistisk denne Digtning er, des mere fortvivlet, des mere kvalm Lede finder den i sit erotiske Evangelium. Den tørster efter Religiøsitet som Hjorten efter Vand, derfor hader den det. Den har den religiøse Bacille i sig, »Pælen i Kødet«, derfor alle Ondskabsfuldhederne mod den arme Missionær. (III, 9)

I de tre kronikker har Martin A. Hansen indkredset den »Kerne af ægte Religiøsitet«, han her taler om at digtningen tørster efter. Hadet til digtningens eget » erotiske Evangelium« kan kun ses som et religiøst had, hvis den eftertragtede »Religiøsitet« er eros-bestemt, d.v.s. bestemt af et fundamentalt skisma mellem legeme og sjæl. Det er klart, at Martin A. Hansen må mene, at digtningen ikke selv har erkendt den dybe religiøse årsag til sit had mod det egne » erotiske Evangelium«. På dette grundlag kan han bebude, at den fjerde kronik skal fremdrage et alternativ til den her fastlåste position, hvis religiøse bestemmelse kun kan overvindes i kraft af en anden bestemmelse af religiøsiteten selv: »som vi skal se i en senere Artikel: en friskere digterisk Kraft har revet sig løs fra det naturalistiske Idol og begyndt et dybere Opgør med Missionæren og den gamle Protestantisme« (III, 9).

I den fjerde og sidste kronik, »Pælen i Kødet«, skubbes den hidtidige problematik omkring arven fra antikken til side, og interessen samles i stedet om en anden arv i kristendommen. Det er arven fra jødedommen, »den gammeltestamentlige Skal, som Protestantismen, og værst den sekteriske, i sine aldrende Perioder støber om den evangeliske Kerne« (IV, 5).

Martin A. Hansen eksemplificerer dette forhold idet han analyserer en svensk og en dansk roman (af Dan Andersson og Richardt Gandrup) med særligt henblik på de to bøgers behandling af det religiøse konfliktstof. Han udvider endelig perspektivet til de svenske »Proletardigtere« (Eyvind Johnson, Harry Martinsson og Jan Fridegård). Hos de første finder han »en tragisk Skæbne, et Menneske, der knuses i Jahvetro, et blodigt Konfliktstof, der er gaaet Digterne nær« (IV, 1). Han viser, hvordan hovedpersonen i Gandrups roman først finder befrielsen og styrken til at bære skyld gennem omvendelsen hos de missionske, men hvordan missionen »udenom denne ægte kristne Kerne lægger en Skal af fremmed Lære, Lov, Bud, Moselov« (IV, 3). I en erotisk konflikt sker der nu det med hovedpersonen, siger Martin A. Hansen, at han tager skal for kerne: »nu har hans mørke Instinkter forklædt sig som Lov, som Gudsvrede, som Jahvedom: [rivalen] har krænket Guds hellige Bud, skændet Loven! Og Anders Peter slaar ham ihjel i Blinde« (IV, 3). Men hvori består da, ifølge Martin A. Hansen, den kerne, som skjules af lovdyrkelse? Kronikken rummer en hel række parallelle formuleringer, der giver den endelige bestemmelse af kristendommens evangeliske kerne. Bestemmelsen lyder i forbindelse med Gandrups roman:

Er Morderen da fortabt? Ja, for Loven. Men til allersidst læser man, at Anders Peter søger hjem til sin gamle Moder, det eneste Hjerte, der vil bære Ugerningen med ham. Maaske ikke det eneste alligevel, i Fortællingens sidste Ord skjuler der sig et evangelisk Haab: bag Moderen venter endnu et Hjerte, det største. (IV, 3) Saadan gik det Anders Peter: i det kristne Mysterium blev han befriet, i Loven gik han vild. Kristus rejste ham, for Jahve faldt han. (IV, 4)

I forbindelse med Dan Andersson:

af disse [ti gammeltestamentlige] Bud havde man skabt en Lovgud, der var ved at drive ham fra Forstanden, en kold, stenhaard Jahve, der skjulte Evangeliet og dets Kjærlighedsaand for ham. (IV, 7)

I denne sidste kronik i rækken har Martin A. Hansen, som man uden videre ser, modstillet evangeliets budskab om Guds kærlighed til syndere (agape) og den gammeltestamentlige tro på lovretfærdighedens primat (nomos). Han bruger her lige så lidt terminologien agape/nomos, som i de foregående kronikker betegnelsen eros. Ikke desto mindre er hans skelnen både klar og i

pagt med forkortelsen i den etablerede terminologi. Hertil kommer, at hans personlige stillingtagen i dette tilfælde, i konflikten mellem evangeliets »Kærlighedsaand« og den gammeltestamentlige »Lovdyrkelse«, er éntydig. Han er ikke så engageret på begge sider konflikten, som i opgøret med individualisme og pessimisme. Kronikkerne rummer ingen konfessionel bekendelse, mere end én gang kaster kronikøren venlige blikke til katolicismen og til ikke-troende, men fra helgenordet i den første kronik til karakteristikken af de svenske »Proletardigtere« i den sidste går en målbevidst tendens: at trænge frem til det, som – bag det tilsyneladende – faktisk skiller og forener. De væsentlige kategorier bliver da, i hans ordvalg, disse tre: »Gammeltestamentlighed, Lovdyrkelse« (IV, 6), »Evangeliets og dets Kærlighedsaand« (IV, 7), »den bitre, pessimistiske Individualisme« (IV, 8). Inden og uden for disse kategorier trives både kristendom og hedenskab.

»Endnu« siger Martin A. Hansen:

endnu hader Literaturen baade analyserende og konstruktiv Tænkning, og derfor slaar Skribenten, der i sin Afsky for gennemreflekterede Anskuelser let kan komme til at hylde de tarvelige, næsten blindt i Øst og Vest; men naar det gælder Kernen, det egentlige, saa bruger disse, de ærligste Nature, en Metode, der er Digterens fremfor nogen: de prøver Livet med Krop og Sjæl, i usvigelig Tro paa, at i de Livsens Draaber, de bjerger i Strid, Blod, Taarer dér er Sandheden. (IV, 7-8)

Kronikrækken er gennemtrukket af hans egne erfaringer, og det er fuldt muligt for læseren at føre fremstillingen i kronikkerne tilbage til deres forfatter, i stedet for – som her forsøgt – at føre dem tilbage til den tænkning, der samler sig om nogle grundmotiver i mangfoldigheden.

Indledningsvis har jeg spurgt, om Martin A. Hansen selv så en mulighed for at orientere sig ved hjælp af en skelnen mellem centrale og perifere momenter i kristendommen. Spørgsmålet er nu besvaret positivt. Er der grund til at tro, at disse kronikker er resultat af en pludselig indsigt? Nej, antagelig vil fortsat undersøgelse vise, at tilkendegivelsen i vinteren 1944-45 har rødder i et gammelt og stædigt forsøg på klaring. Imidlertid, analysen af disse kronikker giver os en øvre tidsgrænse: fra vinteren 44-45 har vi nu belæg for hans bevidste arbejde med de tre nævnte religiøse grundmotiver. Dette betyder på den anden side ikke, at vi kan konkludere, at sagen er blevet problemfri for ham; tværtimod, det forekommer rimeligt at antage, at han, som så

disse træk i virkeligheden, stedse har fornyet og måttet forny sin erfaring om deres uafsluttede religiøse og psykologiske mellemværende. Dette så meget mere, som visse af kronikrækkens ræsonnementer og historiske rekonstruktioner næppe har kunnet holde ved første modsigelse. Under denne antagelse finder jeg hypotesen i *Ex auditorio* støttet af ovenstående. Det er endvidere nærliggende at mene, at analysen af *Tornebusken* er underbygget på særlig måde, fordi denne bogs tre stykker blev til i den samme vinter som de fire kronikker. Den 9. april 1946 skriver Martin A. Hansen i sin arbejdsdagbog: »Et Aar med hovedsagelig Artikelskriveri, der i bedste Tilfælde har været en mere intellektuel Udredning af de intuitivt høstede Erfaringer, af Oplevelser og Spørgsmaal, der laa bag de mange poetiske Frembringelser hin Vinter 44-45.«

August 1965

[1966]